

NEMTERVEZETT UTAZÁS

A kezdet

Bratislava ősi eredetű város, gyökerei az ókori Rómáig vezethetőek vissza, a várat újjáépítették; a szomszédos romok és Dévény régészeti területe a Dunán, mind a múlttól mesél. A török soha nem tudott eddig előrenyomulni, Pest török uralma idején, a Magyar Királyság részeként Pozsonynak hívták, ez volt a koronázóváros. Az Óváros közepén ma is áll a Szent Márton katedrális. A Dunán utazva a csupán harminc kilométerre fekvő Bécs hatásként áramlott be a német és osztrák kultúra és nyelv, a város neve pedig Pressburg lett. A Monarchia ideje alatt Bratislava falusias északi és keleti részében szlovák nyelven beszéltek, mely lágy és dallamos, gazdagon telítve idiómákkal és találó kifejezésekkel. A mélyen gyökerező szláv hagyományt és folklórt, dalaival, táncaival, és szokásaival, egyre aprólékosabban örökölték meg a 19. század folyamán. A politikai robbanás 1918-ban történt, az első világháború végén, amikor megalakult a Csehszlovák Köztársaság, T.G. Masaryk elnöklete alatt (ő volt első elnökük, a haláláig hivatalban volt). Csehszlovákia kimondottan politikai állam, melyet belefartagtak a hatalmas és összetett Osztrák-Magyar Monarchiából, egyenest Közép Európa szívébe. Csehország nemzeti fővárosa és központja Prága lett, Brno pedig a főleg cseh és német nyelvű Morvaország területi központja. Bratislava lett Szlovákia és a mai Nyugat-Ukrajna fővárosa. Csehszlovákia modern demokrácia volt 1918 és 1939 között, nyugati alapokra helyezve, szólásszabadsággal, az összes kisebbség egyenlő jogokat élvezett vallási és nyelvi tekintetben. Ennél a pontnál meg kell próbálnom elmagyarázni az okát vagy éppen azt a véletlent, hogy Bratislavában, egy hétéves állam fővárosában születtem és nevelkedtem, és annak az okát, hogy szüleim miért e várost választották otthonuknak.

Anyám (lánykori nevén Rózi Blumenthal) Léván született és nevelkedett. Arrafelé főleg magyar nyelven beszéltek, de akadtak szlovákok is, ez a virágzó város híres volt a libamájáról is. Gyermekkorában a város a Monarchiához tartozott 1918-ig, mikor is Csehszlovákiához került. Az 1938-as müncheni egyezmény visszaadta őket Magyarországnak, de a második

---

világégés után, 1946-ban, megintcsak Csehszlovákiához kerültek. Léva ma Szlovákiában van.

Anyai nagyszüleim és barátaik magyarul beszéltek, bár az anyaországi magyarok komikusnak találták beszédüket, és „letótozták” őket. Apám is gyakran ugratta anyámat kiejtése miatt. A környező mezőgazdasági közösségek nagyrészt szlovákok voltak. Anyámnak és családjának volt némi kapcsolata a szlovák nyelvvel, ugyanis szlovák parasztok vitték árujukat a piacra vagy elhozták a friss tojást gyönyörű vesszőkosaraikban. Kiváltképpen emlékszem Tildi nénire. Feketében járt, kötényt és fejkendőt viselt, ragaszkodott ahhoz, hogy valakinek kell lennie abban az új valaminek a belsejében, a rádióban, ha már beszél.

Az anyám és idősebb testvére (Janka) a helyi magyar zárdába jártak középiskolába, de csak 15 éves korukig, mivel akkoriban a provinciális Magyarország nem nyújtott lányoknak oktatási lehetőséget.

Itt a pillanat, hogy anyai nagyszüleimről beszéljek, Blumenthal Jónásról és feleségéről, Schönstein Gizelláról. Öt gyerek között a legfiatalabbként nevelkedett Jónás a vidéki Szlovákiában. A testvérei élvezték a jólétet, de mire ő elérte a felnőttkort már nem maradt pénz az oktatására. Tanonc lett egy szövetáru-kereskedőnél, éjszakánként közgazdaságtant tanult és végül megvette saját szövetboltját Léva főutcáján, amit feleségével és egy segéddel sikeresen vezetett. Sőt egy időben messzeföldön híres kereskedőnek számított, és a Blumenthalok megbecsült és kedvelt emberek voltak. Emlékszem milyen szívesen mentem gyerekként a boltba, láttam a gurigába föltekert világos szövetanyagot szépen felstószolva a fapolcokon, láttam a csillogó golyószámológépet, és középen Opit (nagyapát) egy sötét üvegkaliczába zárva, kalligrafikus írású papírjait a réz olvasólámpa zöld fényében. Valami kísérteties illat volt ott, keveréke fának, posztónak és naftalinnak. Opi alacsony, pocakos ember volt koromfekete hajjal és kicsi fekete tövisbajusszal. Mindig ki volt öltözve, fekete öltönyben kikeményített fehér ingben és egy kövér Churchill szivarral a szájában. És az a szivarszag! Amikor a pozsonyi iskolából jöttem haza, beszálltam egy kis liftbe, hogy a harmadik emeletre jussak, éreztem a dohányszagot és tudtam, hogy ott volt, és nem tudtam elég gyorsan feljutni hozzá. Jónás, akit megfosztottak a tanulás lehetőségétől, önerőből vált sikeres emberré, szeretett utazni, fontosnak tartotta a tanulást, és úgy hiszem, a kalandot. Az első világháború előtt járt Skandináviában, és Londonban is, abban az időben, amikor a szüfrazettek a Buckingham Palota rácsaihoz kötözték magukat. Azt hiszem volt még egy pár utazása.

Tehát amikor a két Blumentahl lánynak már nem volt mit tanulnia Léván, Jónás és Gizella elhatározta, hogy német nevelőnőket szerződtetnek

---

idegen nyelv (német, francia, angol), világirodalom és zene tanításának céljából. Grotte Janka, a második unokatestvéremnek, Klárinak az anyja, csatlakozott hozzájuk harmadiknak. Vannak fényképeink a három csinos matrózblúzos lánykáról, mellettük a szigorú német matrónákkal, a komoly frizurájukkal és terjedelmes melleikkel. Gretchen tanítónő volt anyámra a legnagyobb hatással.

Anyai nagyanyám Gizella, családuk legérdekesebb asszonya volt. Anyja, az én dédanyám, meghalt mikor Gizella nagyon fiatal volt és apja újránősülése után, szert tett a klasszikus gonosz mostohára. Volt néhány testvére, többségük Léván lakott. Mindegyikük meghalt az auschwitzi haláltáborban, Jónással és Gizellával együtt. Az utolsó transzporttal kerültek oda, 1944 áprilisában.

Csak keveset tudok nagyanyám fiatalkoráról, de ő volt a legszebb nő, nem úgy, mint nővérei (szakállas nagy-nagynénéim), akiket Anni és én utáltunk megpuszítani. Jóalakú volt, mindig feketébe vagy szürkébe öltözött, ezüstgyöngyszerű hullámos haját szépen kifésülte, szolidan csillogó gyémánt fülbevalói voltak, melyek kecsesen és fürgén himbálóztak. Első gyermeke, egy fiú, halvaszületett; aztán jött Janka, Anni anyja, két évre rá az én Anyám Rósz. Gizella egyike lehetett az első képzett nőknek, férjével, Jónással vezette a boltot, ráadásul még a tökéletes és rendes háztartást is vitt.

A szolgálólányok, emlékszem, mind vidéki szlovák lányok voltak, a nagyanyám tanította, nevelte és óvta őket. Mariska volt az utolsó leghűségesebb szolgálójuk. A lányok Gizellával maradtak a házasságukig, szerették a családot és ragaszkodtak hozzájuk.

A kamrapolcokon színes sorokban álltak a befőttek - ez nálam is így van, biztos tőle örököltem ezt a képességet. Az ünnepi ebéd sült libából állt (élve vették a lévai piacon, majd megtömték), szopós malac Újévkor, báránysült Húsvétra, libamáj reggelire, frissensült beigli és a legigényesebb választékban édességek, főleg Karácsonykor. Emlékszem a gigantikus fára, amit Anni és én díszítettünk, majd kivilágítottuk égő gyertyákkal és csillagszórókkal. Egy oldalra csapódó ajtóval zárt pincében (imádtam a hangját, amikor föl és lerohangásztunk rajta) raktározott el Gizella a homokban málnát, zöldbor-sót és más zöldségeket, gyümölcsöket. Aztán mikor vége volt a szezonnak, mindenki ámulatára aszatra kerültek ezek a finomságok. Azokban az időkben, amikor se hűtő se fagyasztó nem létezett. Érkezéskor mindig megcsapott a sütés-főzés illata; szubtrópusi növényeket növesztett a kertre néző verandán, ami a földszintes házrész majdnem teljesen eltakarta, télen a magas, zöld cserépkályha adta a meleget, ám a forró, száraz nyáron hűs volt benn. Természetesen Gizella volt az úr a háznál, olajozott gépezete hatékonyan és

---

simán működött. Mindig volt ajándéka a családnak: egy kis félrerakott szövetdarab, egy sütemény, néhány szalag, egy kosárka finomság.

Csak két unoka volt, Anni és én. Politikai és magánéleti körülmények miatt Anni Léván nevelkedett nagyanyámmal és Anyámmal életének első öt évében. Ezért ő volt a kedvencük. De a nagyapám a világot is nekem akarta adni, főleg, mert jó tanulónak bizonyultam.

Igaz, ha azt mondom, hogy gyerekkorom legboldogabb napjai Lévához kötődnek, a nagyszüleimmel és Annival, a majdnem-testvéremmel: anyáink igazi nővérek és apáink igazi fivérek voltak.

Jankából lázadó lett és a bűnös Budapestért 18 éves korában otthagyta Lévát, megismerte férjét Barabás Bélát, aki apám testvére volt, foglalkozását tekintve újságíró és jogász. Ervin, az apám, abban az időben orvostanhallgató volt Budapesten, szűkös körülmények között, keményen dolgozott, nem örvendett a legjobb egészségnek. A nagyanyám meghívta Lévára (a szokásos nagylelkű és barátságos módján), ahol a szüleim találkoztak, azt követően 1923-ban összeházasodtak.

Utolsó emlékeim sajnos keserűek Gizelláról. Vissza kell utalnom az 1939-es eseményekre, és utolsó találkozásom vele szomorú emlék marad. Ötven évvel Auschwitz felszabadítás... után is kísértenek a tévében látottak „a teremtményekről, akik valaha emberek voltak”. Kerestem köztük Gizellát és Jónást... de nem sikerült fölismerni őket. A budapesti zsidótemetőben van egy márvány emlékkő Auschwitzról, Jónás és Gizella nevét is belevésték a többi áldozatával együtt.

Most apai nagyszüleim felé kell fordulnom, akiket nem ismertem ugyan, de fontos szerepet játszottak az életemben. Nagyapám, Bernard Bruchsteiner és felesége, Gutthard Johanna Dél-Magyarországon, Szegeden éltek. Magyarország második városa volt ez a mai Románia és az egykori Jugoszlávia határai mellett. Földrajzi szélessége annyira déli, mint Genfnek vagy Lyonnak. Öt gyerek volt a családban: Ilonka, a legidősebb lány, Kitty anyja; Béla, Anni apja; két másik fiú, akik meghaltak a 10-es, illetőleg a 20-as éveik elején; és apám, Ervin, a legfiatalabb. Bernard könyvelő vagy tanár volt, vagy mindkettő, tanult, művelt ember. Uhersky Brod-ban, Morvaországban született, ami 1918 után Csehszlovákia lett. Csehül beszélhetett, bár a magyarul is jól megtanult, miután letelepedett Szegeden. Karlsbadba (Karlovy Vary), utána Észak-Csehországba járt, a fürdőhelyekre. Ott szívrohamot kapott, 1891-ben meghalt, és ott is temették el. A családi ereklyék között van az utolsó hazaküldött képeslapja a következő utóíráttal: „És hogy van az én kis Motykám?” (pillangóm - kedveskedő kifejezés apámra, a család legkisebbjére, aki öt éves volt apja halálakor.)

Janka nagymamának nehézségekkel kellett szembenéznie, az élet kemény volt, kevés pénz volt, és sok gyerek. Béla és Ervin mindketten jó tanulók voltak és már fiatalon magánórákat adtak klasszikus nyelvekből és matematikából, hogy egy kis pénzt keressenek. Mind az öt gyerek tehetséges volt. Béla és Ervin Szeged leghíresebb jezsuita középiskolájában részesültek a legjobb, klasszikus műveltséget nyújtó oktatásban, és az iskolát kiváló eredménnyel fejezték be.

Akkoriban nem voltak autók, de muszáj volt, hogy legyen lovunk és kordénk. Mivel kevés pénzünk volt, a legolcsóbb lovat vettük meg. De Neddy csak egy irányba volt hajlandó húzni a taligát, körbe-körbe. Előző tulajdonosainál ugyanis cirkuszi ló volt.

A fényképekről Janka mama a Viktória korabeli ruhában és megjelenéssel nagyon előkelőnek tűnt. Igen keveset tudok a háttéréről, kivéve azt, hogy a családi legendák szerint néhány csepp Habsburg-vér is folyt az ereiben – erre nagyon büszke volt. Arról is híres volt, hogy szerette az édességeket, s mindennapi vevő volt a szegedi *Virág Cukrászdában*. 1985-ben Lesley lányom és Sarah unokám eljöttek velem első hazai zarándoklatunkra, Szegedre. Megkóstoltuk a süteményeket, és a híres szegedi halászlevet, de mindkettő csalódást okozott.

Nagymamám 1925 augusztusában, pár nappal a születésem után halt meg, kezében tartva Anni fényképét (Anni és Kitti is az unokái voltak).

Két fontos eseményt kell megemlíteni: Béla az idősebb testvér, a legidősebb férfi a családban, a huszadik század elején Magyarországon levő antiszemitizmus miatt eredeti zsidó nevüket (Bruchsteiner) egy elfogadott, nem túl ritka névre változtatta (Barabás). A vallást többször meg fogom említeni a történetben. Így lett leánykori nevem Barabás. Másodszor nagyapám születési helye (Uhersky Brod, Morvaország, 1918 után Csehszlovákia) meghatározta, hogy apám véglegesen Pozsonyba költözzön. A helyzet a következő volt: az első világháború, az Osztrák-Magyar Monarchia veresége és a nyugati szövetségesek győzelme után Budapesten egy sor politikai államcsíny történt. Az első Kun Béla alatt egy rövid kommunista uralom, amit a „fehérkeresztes” Horthy-párt 1920-as győzelme követett – fasiszta irányzattal –, és Horthy admirális maradt a kormányzó a második világháború végéig. Apám 1918-ban tért vissza a seregből, ahol a Vöröskereszthez tartozott, mint orvos. A háború alatt főleg az egykori Jugoszlávia területén állomásozott, és most esedékessé vált, hogy folytathassa orvosi tanulmányait a Budapesti Egyetemen.

A politikában Ervin mindig szélsőséges volt baloldali szimpátiájával, ugyanakkor hihetetlen éleslátással, és politikai előrelátással rendelkezett.

Hazatértekor aggódott a magyar államért, és kiutat akart keresni ebből a politikai csapdából. Kitalált egy menekülő útvonalat. A megoldás az új Csehszlovák köztársaság 1918. október 28-ai megalakulása volt (Masaryk elnök vezette ezt a saját lehetőségeihez mérve haladó, demokratikus országot). Emlékezzünk, hogy Ervin apja, Bernard Bruchsteiner Uhersky Brod-ban, Morvaországban (most Csehszlovákia) született. Ezért Ervin csehszlovák állampolgárságot kért, és apja származása, és születési helye miatt meg is adták azt. Azt is elfogadták, hogy Európa egyik legrégebbi egyetemén, a prágai Német Egyetemen folytassa orvosi tanulmányát. Ez azt is jelentette, hogy német nyelven alaposabban és újra kellett tanulnia mindent, mivel eddig magyarul tanulta az orvostant. De Ervin nehezen legyőzhető túlélő volt.

Ezalatt Lévából a csehszlovákiai Levice lett, ezzel egyszerűbbé vált a kapcsolattartás Rószival és Ervin között, akik szerintem ekkor már jegyesek voltak. Ervin keményen tanult, és 1922-ben megszerezte orvosi diplomáját. Bőr- és nemibetegségekre szeretne volna specializálni magát. Ezért elhatározta, hogy továbbtanul Bécsben, Ausztriában, ahol nagyhírű klinikán tanult és dolgozott. Később, amikor már Pozsonyban praktizált, minden csütörtökön visszament Bécsbe a bőrgyógyászati előadásokra, egészen Ausztria német megszállásáig, az Anschlussig, 1938 márciusáig.

Rószival sosem volt lemaradva. Követte Ervint Bécsbe 1922-ben, ahol mint laboratóriumi technikus dolgozott, Ervin magánorvosi rendelőt nyitott Pozsonyban, hogy jövendőbelijével dolgozhasson együtt.

Végül is, mielőtt megjelennek a színen, meg szeretném magyarázni, miért Pozsony lett otthonunk, munkahelyünk.

Pozsony, bár Csehszlovákiában van, a Duna partján fekszik, 10 kilométerre az osztrák határtól, 30 kilométerre Bécstől; 10 kilométerre a magyar határtól, és 100 kilométerre a Dunán Budapeستől, ahol a rokonaink éltek. Könnyen megközelíthető Brno-ból, és Prágából (a fővárosból). Pozsony volt Csehszlovákia második legfontosabb városa (mint most Birmingham, az otthonom, Anglia második városa). Nyelvészeti szempontból Pozsony négy-nyelvű város volt: szlovák, cseh, német, magyar, ami sok cseh-anyanyelvű értelmiségit vonzott oda. Nem volt jelentős zsidó közösség, ők főleg németül és héberül beszéltek. Az eredeti gettót azóta lerombolták, főként kereskedők és üzletemberek lakták. A hivatalos zsidó értelmiség nem tartotta olyan komolyan a zsidó hitet (vagy egyáltalán nem), a város zöldebb, gazdagabb részein éltek.

Az igaz legenda Pozsony lakóiról, hogy híresek voltak arról, hogy három zászlót tartottak a pincéjükben (csehszlovák, magyar, osztrák), hogy fel legyenek készülve a változásra. Akárhogy is, a zászló-cserélgetés a közép-európai életforma része volt.

Tehát a földrajzilag és nyelvileg is négyfelé osztható város megfelelt magyar nyelvű szüleimnek, kiknek családjai a közeli Léván és Budapesten éltek, hivatalos kapcsolataik Bécsben voltak. További okok szóltak Pozsony dicsérete mellett, hogy valóban pompás város gyönyörű színházzal; fürdési lehetőség a Dunán, strandfürdők, és épületen belüli medencék; el nem csúfított dombok a város körül, csodás vasárnapi séták; télen síelés vagy korszolyázás; egy egyetem (Komensky), és jó iskolák minden szinten szlovák, német és magyar nyelven. Léva, ahol a nagyszülők éltek, és Budapest, ahol a család többi része lakott, nincsenek messze egymástól, ami igen fontos tényező egy szorosán összetartozó családnál. Tehát már eldöntött dolog volt, hogy Dr. Barabás és Barabásné a Stefániková 25/a alatt bérel lakást és rendelőt. A ház (még most is) egy régi, barátságos barokk épület egy széles, lombos utcában, közel a központhoz. Ez volt az, ahol 1925. július 30-án megszülettem, és életem első öt évét leéltem.

Amikor öt éve Pozsonyban jártunk, kiderült, hogy a tervezők újraszámolták a házakat, s így eredeti otthonunk a 27-es számot kapta. A Konventná 17-be költöztünk 1930-ban, és ez maradt az én valódi otthonom 1939 szeptemberéig, a háború kitöréséig. De hol van az én igazi otthonom? Kde domov můj – ahogy a Csehszlovák himnusz utolsó sora is kérdi.

(Fordította: Praznovszky Dániel és Kőszegi Bálint)

Salamon Nándor

LEVÉLVÁLTÁS SZOMBATHY VIKTORRAL – 1983-BAN

Adatok a rimaszombati Tóth-családról

A Palócföld 2002/1. számában a rimaszombati születésű A. Tóth Sándor festőművésze-ről, szülővárosi kötődéséről, pályafutásáról, munkásságának reneszánszáról készült tanulmányomat adtam közre. A fia által írt, Püski Kiadónál megjelent tanulmány- és dokumentumkötet adatai mellett bőven merítettem a gömöri család életére utaló adatokat, jellemző gondolatokat Szombathy Viktor nekem címzett leveleiből. Már az idé-

---

zetek átültetése közben ráébredtem, hogy a két terjedelmes, sodró lendülettel legépett postai küldemény lényegesen többet nyújt, mint sietve összegereblyézett adathalmazt. Miközben beavat a „Tóth-family” századeleji mindennapjaiba, családtörténetébe, emlékei elevenednek meg, reflexiók támadnak benne a maga írói munkásságával, nem mindig pozitív tapasztalataival kapcsolatban. Apró epizódok, kis bosszúságok, felvillanó ifjúkori élmények ezek, életszerű, kiegészítő ecsetvonások a válaszadó portréjához. Mindezek így együtt talán érdekesek lehetnek az irodalom - és helytörténészek számára.

A levélváltás indítéka megtalálható a kérdéseimet tolmácsoló első soraiban, de a „történet” némi magyarázatot igényel.

A. Tóth Sándor halála után – 1980. Zalaegerszeg – lehetőségem nyílt szerteágazó művészi hagyatékának „átlapozására”. Sokszor rajza, grafikája között bukkantunk a kortársainak tekinthető magyar írókkal való találkozásait dokumentáló karakteres portrévázlataira, „széljegyzeteire”. A kutatás közben gyarapodó sorozat inspirált arra, hogy feltérképezsem az arcúvonalak születésének körülményeit, a találkozások pillanatait, helyszíneit. Levelek sorát bocsátottam útra, a még élő „modelleket” vagy a hozzátartozókat kerestem fel, szemtanúk után nyomoztam, könyvtárosoktól kaptam segítséget. Aktivizálódott a művész családja is. Elsők között fordultam kérdéseimmel Szombathy Viktorhoz, merthogy két rajz éppen róla készült fiatal éveikben. Azonnal érkezett válasza messze felülmúlta várakozásomat.

A rajzok tanulmányozása, az összegyűjtött adatok, információk birtokában, részletes tanulmányt állítottam össze, *Íróportrék – háttérrel* cím alá rendezve anyagomat. A „felfedezésünkről” beszámoló munka tizenhat reprodukció kíséretében (Illyés, Kassák, Kós Károly, Weöres, Nagy László, Csoóri stb.) a győri *Műhely* 1984/2. számában jelent meg. Miközben a kézirattal viaskodtam, Pécsen kiállítást rendeztek a kis gyűjteményből, ahol tizenhét író arcúvonalai társaságában a festő három önarcképe is szerepelt. A kis tárlatot Tüskés Tibor mutatta be, a hangsúlyt a rajzok irodalomtörténeti jelentőségére helyezte. A. Tóth szerepét két szempontból is jelentősnek ítélte. A pápai református kollégium nagy műveltségű, világot járt rajztanára a „találkozások” szervezőjeként és a „modellek” megörökítőjeként egyaránt múlhatatlan kultúrtörténeti érdemeket szerzett. Megnyitója a *Jelenkor* 1983./7–8. számában jelent meg. Helyet kapott *Triptichon* című tanulmánygyűjteményében s Tóth Gábor Sándor említett munkájában is.

„Szombathy Viktor Író Úrnak
Budapest
Magyar Jakobinusok tere 1.

Tisztelt író Úr!

A. Tóth Sándor gyermekeinek biztatására keresem fel Önt pár sorommal. Oka ennek, hogy Sándor bácsi hagyatékában megtaláltunk egy sor, neves írókat ábrázoló ceruza és tollvázlatot. Ezeket szeretném publikálni a győri Műhely című folyóiratban.

A rajzsorozat két, legkorábbi darabja Önt ábrázolja. Az egyik 1925-ben, a másik 1928-ban készült.

Elképzelem szerint, a portrékat egy szövegkeretbe foglalnám, amely az ábrázoltakról és a rajzok születésének körülményeiről adna tájékoztatást. Sándor bácsi ifjú kori barátai közül Ön az egyetlen, aki még valamit elmondhat a rimaszombati időkből. Ezért kérem, hogy írja meg néhány mondatban: milyen alkalomból és helyzetben készültek az említett rajzok. Esetleg személyes élményeiről, emlékeiről is szólhatna.

Tudakolnám továbbá: ki írhatta a beszámolókat Tóth Sándor első otthoni kiállításáról (Gömör, 1926, IX. 26. ill. X.3.)? Elképzelhető, hogy éppen az Ön tollából valók e nagyon is találó bírálatok?

Megtaláltuk a dobozokban gyűjtött újságkivágások között a Magyarországon írt cikkét is, amely A walesi bárdok walesi nyelvre történt átültetésének történetét mondja el. Erre, A. Tóth Sándor irodalom és magyarság iránti vonzalmát bizonyítandó, ugyancsak szeretnék kitérni.

A lerajzoltak névsora imponáló, bizonyára érdeklődésre tarthat számot a bemutatás. Kérem tisztelettel, legyen segítségemre, hogy alapos munkát végezhessenek. Válaszát várom, fáradozását előre is köszönöm, jó egészséget kívánok.

Győr, 1983, március 15.

tisztelettel:

Salamon Nándor”

A. Tóth Sándor:
Szombathy Viktor, 1925

„Budán, 83. III. 16.

Kedves Kolléga Uram!

Köszönöm levelét Tóth Sándor régi jóbarátom megpropagálása ügyében. Lányával, Kati doktornővel már beszéltem a kérdésről a napokban s nem akadémikuskodás volt részemről az, hogy értekezni szerettem volna a MŰHELYÉK-vel, hanem pontosítást szerettem volna tudni. Most már értem. Szívesen írok Sanyiról, illetve magáról az egész Tóth familiáról írnék – /the Tóth Line, avagy „family-team”, hogy Onedinesen szóljak/ – mert ők együtt érdekesek a Schulek ágtól lefelé, nem csupán Sanyi. Öten voltak testvérek egy művelt építészmérnök apával s egy nagy pedagógiai hajlamú mamával, Schulek Frigyes unokahúgával. Négy fiú, egy lány. Az most Amerikában. A legidősebb fiú Karlsruheban. Én afféle családtag voltam náluk - egyébként is távoli rokon - cserkészalapon; azt, hogy a művészettörténethez valamit konyítok, elsősorban nekik, illetve a „Papá”-nak köszönhetem. A legfiatalabb fiú tavaly húnyt el, az valahogy politikailag s eszmeileg kivágott a családból.

No, mindegy. Arra gondoltam, hogy vagy 5–6 flekkenyi terjedelemben magát a Tóth-együttest írom meg – egyik legműveltebb s legtevékenyebb familiát az azóta, sajnos kiirtott Rimaszombatban. (Mellesleg megjegyezve, Sanyi volt a legdumásabb a családban, messze túlszárnyalta testvéreit, ezért is volt vérbeli paidagogosz).

Ami a rólam szóló két képet illeti: nem is sejtettem, hogy neki is volt rólam képe; egyet tudtam csak, az itt van a falamon, krétarajz, kezdő püspök koromból. Ha jól emlékszem, egyet náluk rajzolt, a lakásukon, otthon, egyet a mi lakásunkon, uzsonna évadján. Nem kellett neki apropó: szívesen rajzolt le mindenkit s mivel én akkor kezdtem „feltörni” Sanyival együtt afféle pesti művészlekeknek számítottunk, úgy gondolom s a jövő pályatársat képezte le bennem. Élt ott már egy másik „gyöker” festőművész is, Glatz Oszkár tanítványa, Mátrai-Makovits Jenő, vele versenyeztek igen békés, szeretetteljes úton. Sanyi vitte többre.

1926. szeptemberében vagy én vagy közös barátunk, Benkovits Gyula írtuk Tóth Sanyiról a kiállítási ismertetést, bizony már nem emlékszem. Október lévén, én akkor már a pesti szemeszttert gyúrtam. De lehet, hogy Sanyiról egy ismertetést még én írtam. Harmadik művészünk Holéczy Miklós volt - gimnáziumi rajztanárunk, később múzeumigazgató – de ő a szobrászat felé hajlott. Jó banda volt.

Nos, tehát a Tóth Line-ről írnék néhány flekket, mert úgy érdekesebb s végre valaki írásba teszi le ezt az emléket. A pozsonyi folyóiratok igen húzódoznak az ilyen „antinosztalgikus” visszaemlékezések közlésétől. Jómagam első gimnazista koromban, 1912 szeptemberében ismerkedtem s barátkoztam össze velük, a barátság ma is tart.

Mosolyogni fog: ahhoz, hogy a közös rokoni ágat – afféle gömöri atyafiúságot – megtaláljuk, Ferenczy Istvánig, az első magyar szobrászig kell vissza- és elmenni, aki szintén rimaszombati volt, ott is halt meg nagy keserűségében.

Egyébként 1922–28 között Pestről szorgosan jártam át Győrré a Corvin utcában lakott kedves keresztanyámhoz, aki aztán mindenféle bálókba és ötórai teákra vitt farsang idején. Emlékszem egy monoklis esetre, mikor majdnem összepárbajoztuk magunkat egy jogással, összetaposott monoklim miatt. Húszéves voltam, Láng Irénkének udvaroltam. Évek óta készülök ismét Győrbe, márcsak Pannonhalma miatt is, mert igen szeretem Győrt, de a modernet még nem ismerem. – A MŰHELYT ismerem, azt hiszem, igen jót tettek a pozsonyi Fogarassy Lászlónak azzal, hogy elfogadták őt is, írását is. Dühös ember, ha nem hallgatják meg, de éppen ezért kedvelem.

Legutóbbi győri utam: az erdészet vitt el afféle riport-útra a Szigetközön Hédervárig. Ennyit akartam mondani, bocs a hosszú szövegért: Tóthéknál éreztem magam.

Szíves üdvökkel
Szombathy Viktor”

3.

„Szombathy Viktor Úrnak
Budapest

Tisztelt Kolléga!

Maradjunk e megszólítás mellett, bár én a jóval fiatalabb talán nem sértem meg ezzel. Levelét megkaptam, de az influenza engem sem kímélt, aztán meg bokros múzeumi teendőim, utazgatásaim, ügyintézéseim meggátoltak, hogy mostanáig válaszoljak.

Sorai részben örömet okoztak, de egyben gondot is ébresztettek. Némi félreértésre gyanakszom. Az ügyben érintettek közül valaki nem beszélt egészen világosan. Én ugyanis csupán néhány adalékot, emlékmorzsát kértem Öntől megírandó kis dolgozatomhoz, amely A. Tóth Sándor íróportréit szándékozik bemutatni Szombathy Viktortól Rab Zsuzsáig. Ezeket tulajdonképpen meg is találtam levelében. nagy gond nem volt, hiszen mindkét rajz datált, tehát elhelyezhető az időben.

Örömöm legfeljebb akkor fokozódna, ha a szobájában lévő harmadik rajzról kaphatnék egy jó, közölhető fotóreprodukciót. De ezt kérni, túlmegy a határon. E levélbéli kérelmemre ajánlotta fel, hogy írna a Műhely részére egy emlékezőt a Tóth-Line-ról, benne Sanyi bácsi-ról is. Nos, én nem tartozom a Műhely szerkesztőségéhez, írni is régen írtam számukra (gondoljon a hazai prófétaság nehézségeire!). Így fel sem kérhetem, meg se bízhatom, meg sem rendelhetek semmit. Mégis szóltam a főszerkesztőnek, lehetne-e valamit csinálni. Tolmácsol-

tam az Ön elismerő szavait is. A válasz: egyelőre a csökkentett terjedelem miatt nincs lehetőség, legalább másfél évig ilyen jellegű írás közlésére. Rengeteg a felhalmozott, megrendelt kéziratuk. Ezt növelni felelőtlenségnek érzi a szerkesztőség, ezért egyelőre nem kéri a bizonyára sok érdekes emléket felszínre hozó cikket. Közbenjárásomnak tehát nem volt foganatja. Kérem, ne haragudják meg rám az okozott kalamajkáért.

Az emlegetett kritikák közül – Gömör – az egyik különösen találó s még talán jóslat érvényűnek is nevezhetném. nagyon jól ismerte fel írója azokat az adottságokat, amelyek később meghatározóivá váltak a művészek érett „földinek”. A korabeli szlovenszkói visszhangok között még egy volt, amelyet végre jelzett is szerzője – l.ő. –, de feloldani nem sikerült Turczel Lajos sajtótörténeti tanulmányai alapján sem. Kit rejthet a signatura?

A Ferenczy-családhoz fűződő Tóth-kapcsolódásról tudok. Sőt! Belenéztem abba a hatalmas családja-kötetbe is, amelyet a Nyugaton élő legidősebb Tóth-fiú állított össze. Ebből kiderült a Konok Tamás-rokonság is. Ő Párizsban él s mostanában hazalátogató művészként találkozgatok vele. Mondhatnám, baráti kapcsolatba kerültünk az elmúlt időkben.

Érdeklődéssel olvastam győri kirándulásairól, kalandjairól. Márcsak ezért is, az ifjúságra emlékezve, érdemes lenne leutazni egyszer Győrbe s megnézni a szépülő régi várost. Szívesen kalauzolom, ha erre igényt tart. A Borsos Gyűjtemény maga megér egy „misét”.

Fáradozását ismételten köszönöm és azzal zárom soraimat, hogy szívesen veszek minden apró adatot, amely Tóth Sándor munkásságához, pályájához nyújt a legkisebb támpontot.

Jó egészséget és eredményes alkotómunkát kívánok

őszinte tisztelettel
Salamon Nándor

Győr, 1983. április 18.”

4.

„Szombathy Viktor
1122 Budapest
Magyar Jakobinusok tere 1.

Budán, Váramban, A. D. MCMLXXXIII.
Die II. Maji.

Kedves Ifjú Kollégám!

A „kollégázásért” egyáltalán nem sértődöm meg. Csak három évvel valék idősebb Tóth Sanyinál. Köszönöm levelét. Azt hiszem, félreértettem Sanyi igen lelkes lányának, a doktornő Katalinnak szavait, aki rögtön valamiféle sajtónyilatkozatot, de legalábbis hosszú tanulmányt kért tőlem. Tekintettel arra, hogy valahányszor a régi Rimaszombatról

van szó – bármilyen téma, a család, a körülmények sora – én azonnal belevetem magam a habokba és szívesen emlékezem, ezért írtam múltkori leveletem a Tóth-Line-nal kapcsolatban. Róluk - ha alkalom és kiadó adódik - úgyis szeretnék írni. Egyszerre volt zárt és nyílt család, egyike a legkulturáltabbaknak kisvárosunkban; nekem távolról rokon-családom is, apámék együtt jártak gimnáziumba, s a család fölött folytonosan ott lebegett a „mamuska” nagybátyja, Schulek Frigyes, elevenen is, majd emléken is. Az a Schulek János, aki 1938-ban elsőnek találta meg Visegrád beomlott erdőségében Mátyás király álompalotáját, is szorosán a rokonsághoz tartozott. Schulek János egyik fia él, Schulek Tibor ny. evang. esperes: Komáromban – azaz Szőnyben – volt lelkész, ma Pesten él. Ez a Tibor is - miután négy gimnáziumot német szó miatt Troppauban járt - néhány évig Rimaszombatban volt gimnazista, unokatestvér, ő is bővítette a családi kör kulturált ivét. Rettentő nagy cserkészek voltunk; az összes cserkészkirándulásokat, s mindent, ami a cserkészlet öröme, izgalma volt, főleg Tóthéknál főztük ki. Csak a legidősebb, Tóth Zoli nem volt cserkész, neki derogált. Nagy diákszerelmek, izgalmas zsúrok, okos olvasmányok. – Sajnos, az 1914-es „kis” világháborúban számtantanárunk – aki nem volt más, mint Bartókné Pásztor Ditta édesapja – bevonult katonának s csak 1918 végén jött haza századosként, betegen; a gimnázium mindenkit előszedett, aki valami tanítást vállalt. Tóth Béla bácsi vállalta a III.-ban a számtant, pardon, algebra-tanítást, s nem lévén pedagógus, hiába értette az algebrát, magyarázni nehezen tudta, a tanulás még nekem is nehezen ment. Viszont néhány jó mondást tanultunk tőle; találó, tréfás, jellegzetes, megvilágító mondásokat. De tanítani nem tudott és családi barátság ide-rokonság oda: Tóth bácsi volt az egyetlen, aki nekem gimnáziumi pályafutásom egyetlen hármását adta. De nem mintha én lettem volna számtanból buta.

A családot egyébként a mama – Schulek Vilma – fogta össze, ő adta meg a hangot s a pedagógia fortélyait; „mamuska”. Még francia tanfolyamot is rendezett nekünk, jó szervező volt. Ezt örökölte Sanyi, akiben egyébként legtöbbször túlbuzgott a pedagógiai hajlam.

Egyáltalán nem bánt, hogy a Győri MŰHELY nem tud teret adni elmebéli munkámnak –: lényegében ki a fenét érdekel Győrött, 1983-ban, egy hajdanvolt gömöribudai család belső élete? Természetesnek is veszem. Én a vidéki folyóiratok közül csak a tatabányai Új Forrásra orrolok: üzenték, hogy írnék cikket az általunk 1937–38-ban Rév-Komáromban felállított bronz Jókai-szoborról, hiszen oroszlánrészem volt az akcióban. Írtam a főszerkesztőnek: megcsinálom. Visszaírt, hogy „óvatosan” írjak, majd még megbírálják a szempontokat, a kéziratot, az egész ügyet, mielőtt nyomdába adnák a cikket. Hát én ennyi feltételt nem fogadok el; a Jókai-szobor felállításának hosszúlejárátú, de egyszerű tényei voltak, érdekes menete volt: ha én azt, mint igazat nem írhatom meg – (semmi politika nem volt benne) – akkor fölösleges előzetes és utólagos cenzurázásoknak alávetni egy társadalmi folyamat leírását. Hát nem írtam meg a cikket, nem szeretem a szemellenzős szempontokat és holmi felesleges „figyelmet” az 1980-as évek Csehszlovákiája iránt – az 1937-es Csehszlovákiával kapcsolatban. Még

valamit. Tóthék, mint gyerekek, öten voltak. A legkisebb volt Vilmos, nemrég búnyt el, mint a losonci építészeti iskola tanára; építész mérnök vala. Valahány gyerek, annyiféle gondolkodású. Vili volt a legradikálisabb. Volt egy kedves házuk Rimaszombatban a szülőknek, a szó praerafaelita értelmében családi otthon. Ezt 1945 után kényszerültek elhagyni. A család egyes tagjai néha haza-hazamentek, megnézni az utcát, ahol laktak. Vilmosnak lehetősége volt 1950 táján visszaköltözni a családi házba. Nem tette: „Abba a burzsuj-házba én be nem teszem a lábam! – mondta általános csodálkozásra. Ez a Vili egyébként tót nőt vett feleségül, gyerekei alig tudnak magyarul s nekem – pár éve itt volt Pesten egy Sarlós-összejövetelen – azt fejtegette, hogy ők tulajdonképpen ősi szlovák származásúak, visszatér a szlovákiaságba. Sajnos, a halál megakadályozta ebben. A legidősebb Tóth, Zoltán német lett, német feleséggel s gyerekekkel. Karlsruheban lakik; lánytestvérük, Belli Amerikában elamerikaisodott, gyermekei is azok, a magyarságot végül is csak Sanyi és bátyja, Tóth Laci s családja viszi. Laci: Nagykanizsán.

Kérdésem: A Sanyiról írt „l.ő.” betűs 1925-ös tájú kritika mely lapban jelent meg, mikor? Lehet, hogy Loysch Ödönt rejti. Loysch Ödön bácsi a rimaszombati Egyesült Protestáns Főgimnázium késmárki származású tanára s két ízben igazgatója volt, Tóthék legszorosabb baráti köréhez tartoztak az „öregek” és a gyerekek is. Lehet, hogy a „l.ő.” jelű cikk ifjabb Loysch Ödöné, ő jogász volt. Ezt csak akkor deríthetem ki, ha tudom, mely lap, mikor hozta. Nagy ritkaság és különleges családi szívesség lenne, ha kisütném, hogy ifjabb Ödön – (igen jó barátom volt) – írta. Elnézést, hogy így beleszaladtam rimaszombati multamba, alig hinném, hogy érdekli.

Szíves üdvözléssel:

Sz. Viktor

U.i. Most kaptam meg T. Sanyi kiállításának pécsi meghívóját.”

5.

„Szombathy Viktor
Budapest

Tisztelt idősebb Kolléga!

Tavaly májusban írt levele nagy örömet okozott nekem. Igaza lehet abban, hogy a Műhely olvasóit minek is érdekelné egy „hajdanvolt gömöri-budai család belső élete?”. Nekem azonban, mivel sokkal hosszabb ideje foglalkozom az A. Tóth Sándor-ügyekkel, sor érdekes adatot szolgáltatott közléseivel. Véleményem szerint, ha nincs is pillanatnyilag kiadója, feltétlenül meg kellene írnia azokat a visszaemlékezéseket. Saj-

nos, egy világ merül el lassan a múltba, sok érdekes ember emléke porlad szét az időbe, ha az utolsó tanúk némák maradnak.

A komáromi Jókai-szoborral kapcsolatos „füstölgése” azért keltette fel figyelmemet, mert egyszer aprócska cikket magam is eresztettem e tárgyban. Alkotója ugyanis egy ideig Győrben volt diák.

Hosszú hallgatásom oka pedig, hogy végül elkészült - sok felhalmozott adatot sűrítve – az a bizonyos dolgozat, amelyik A. Tóth Sándor íróportréit mutatja be. Nekem talán több szerencsém lesz a Műhellyel, mivel megrendelésükre írtam meg. Ígéretük szerint, az áprilisi számban talán meg is jelenik. Ha így lesz, erről értesíteni fogom, mivel Maga is szerepel a „modellek” között, s felhasználtam a Sanyi bácsira vonatkozó közléseit.

Mellékelt kérdéseire – céduláim alapján – a következőket tudom válaszolni: „l.ő” jelzéssel 1929. novemberében jelent meg egy cikk a Napló című újságban. Címe: „Magyar siker a marionette-színházak párisi nemzetközi kongresszusán.” Ugyanitt november 10 után: „A párizsi Őszi Tárlat – A mai festőművészet – A rimaszombati Tóth Sándor a kiállítók között (A Prágai Magyar Hírlap munkatársától)”. A szignó újra „l.ő”. A gondom az, hogy Napló című újságról, egyetlenről tesz említést Turczel Lajos Hiányzó fejezetek című könyvében, de ez meg Ostravában jelent meg - 1935-ben. Itt hát én elakadtam. Magának talán nagyobb szerencséje lesz vagy tud egy másik „Napló”-ról.

Ha már előkerültek a cédulák, ismét ide jegyzem a két másik, már említett két cikk adatait, amelyek mögött magát sejtjük.

Az egyik 1926. szeptember 26-i száma a Gömör című lapnak: A cikk címe: „Tóth Sándor bemutatkozó képkiállítása”. A másik október 3-i keltezésű „Tóth Sándor képkiállítása” címmel közöl kritikát. Egyiket sem jelzi szerzője!

Ennyi rimaszombati vonatkozást találtam a Tóth-hagyaték sajtó-anyagában.

Ha sikerül a feltételezéseket igazolni, kérem tudassa velem is.

Alkotói munkájához jó egészséget kívánok és szívélyesen üdvözlöm, emlékező sorait pedig ismételten köszönöm.

(Salamon Nándor)

Győr, 1984. február 19.”

Megjegyzés: Az írás megjelent. Tudtommal Tóth Gábor példányt is átadott az írónak. Az én sorsomban beállt hirtelen fordulat miatt levelezésem lelassult, később pedig elakadt. Más gondok foglalkoztattak. Nem folytatódott tovább ez az ígéretes eszmecsere sem. Csak sajnálni tudom.